

SZEMLE

Kókay György: Felvilágosodás, kereszténység, nemzeti kultúra. Bp. 2000. Universitas, 256 l. /Historia Litteraria 8./

Kókay György évtizedek óta kutatja a felvilágosodás korának irodalom- és művelődéstörténetét. Könyv- és sajtótörténeti érdeklődése folytonosan új adatokkal, új észrevételekkel gazdagítja a 18. század második feléről ismereteinket. Alapműnek számító monográfiái (*A magyar sajtó története, 1705–1848.* 1979, *A könyvkereskedelem Magyarországon,* 1997) kiegészítéseként, kritikai szövegkiadásainak melléktermékeként keletkezett tanulmányaiból, közleményeiből most másodikban állított össze saját gyűjteményes kötetet. Előző kötetében (*Könyv, sajtó, irodalom a felvilágosodás korában,* 1983) is, a most ismertetendőben is a felvilágosodás-kori Magyarország irodalmi, művelődési és társadalmi kérdéseit feszegeti.

A szétszórtan már megjelent hosszabb-rövidebb írásokat a szerző az alábbi izgalmas fejezet-címek alá sorolta be: I. A katolikus felvilágosodás és Magyarország. II. Hazafi vagy „birodalomfi”? A nemesi ellenállás és az összbirodalmi eszme. III. „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudóssá...” Küzdelem az anyanyelv jogaiért. IV. „A nyilvánosság az állam alkotmányának első támasza.” A sajtó és a társadalom. V. Mindenki közös hasznára – „Publicae omnium utilitati”. Könyvek, könyvtárak és a cenzúra.

Az első fejezetben az olasz reformkatolicizmus jeles képviselőjének, Lodovico Antonio Muratorinak magyarországi hatásával foglalkozik néhány tanulmány. Több helyütt is „vallási reformer”-nek és tudósnak nevezi őt Kó-

kay, de rá vonatkoztatva is gyakran használja a katolikus felvilágosodás kifejezést. Bár a német és olasz szakirodalom egy része is él ezzel a fogalommal, ennek ellenére vitatni lehet, hogy a 18. század vallásos áramlatainak (pietizmus, reformkatolicizmus) tárgyalásánál ragaszkodni kell-e azon tárgyalási kiinduláshoz, amely mindent a felvilágosodás fényében értelmez. A tanulmányok izgalmasak, a keresztények valósággyakorlatának külsőségeit bíráló, az „igaz kereszténységet”, „tevékeny felebaráti szeretetet” szociális kérdések felvetéséig átgondoló Muratori eszméi, művei jelen voltak Magyarországon, a kötetben felvonultatott könyvészeti és szöveges bizonyítékok erről meggyőzőek. A Muratori-féle reformkatolicizmus és a joze-finista egyházpolitika viszonyáról hangsúlyozza a szerző, hogy II. József reformpolitikája, bár közös vonásokat tartalmaz Muratori nézeteivel, janzenista elvekből és a gallikanizmus államegyházi gyakorlatából táplálkozott. Kókay néhány továbbkutatási pontot is kijelöl: hazai könyvtárainkban őrzött Muratori-művek gondos számbavételét; egyháztörténeti értékelés szükségességét; írói egyéniségekre gyakorolt hatásvizsgálatokat (Bessenyei György és Révai Miklós esetében példát is mutat erre).

A második fejezet két tanulmánya ismét Bessenyei György nézeteiről szól: a kritikai kiadás közben észlelt megfigyelések árnyalják az írói portrét. Egyik tanulmányban Bessenyei társadalomról, tudományról és hatalomról vallott nézeteinek módosulását követhetjük nyomon, másikban a nemzeti problémáknak az általános emberi eszmék irányában történt elmozdulását. A fejezetben tanulmányá szélé-

sedik a hamburgi *Politisches Journal*ban a magyarországi viszonyokról folytatott vita ismeretése. Rövidebb közleményekben van szó egy 1789-ben írt rendőri jelentésről (amelyben Cromwellnek a magyar nemesség körében elterjedt olvasottságról esik szó), Rousseau *Contrat social*-jának pesti latin nyelvű kiadási tervéről, továbbá Napóleon magyarokhoz intézett kiáltványával kapcsolatban Mándi István és Görög Demeter kapcsolatáról.

A magyarnyelvüségéről, az azért folyó küzdelemről olvashatunk a harmadik fejezet három cikkében. Szó van egy II. József nyelvrendelete ellen írt könyv cenzori jelentéséről; a 18. század végi magyarországi nyelvek és sajtótermékek viszonyáról; az anyanyelv műveltségközvetítő és/vagy elszigetelő szerepéről, a kor legjobbjainak a magyarságot és európaiságot együtt vállalásáról.

A legterjedelmesebb a negyedik fejezet, amely a szerző kedves témájával, sajtótörténettel foglalkozik, több ponton kiegészítve korábban megjelent monográfiáját. Tárgyalja a század utolsó negyede magyarországi sajtójának és a társadalomnak, a magyar újságoknak és az akadémiai törekvéseknek a viszonyát, Bécs eszméket közvetítő, továbbá magyar és magyarországi sajtótermékeknek otthont biztosító szerepét, szól az első magyar nyelvű irodalmi folyóiratról (*Magyar Museum*) és Ambrózy Sámuel Selmezbányán kiadott első magyarországi egyházi folyóiratáról. Külön tanulmányok, közlemények emlékeznek meg a sajtó jeles munkásairól (Rát Mátyásról, Kultsár Istvánról), neves írók (Bessenyei György, Batsányi János) és a sajtó viszonyáról.

A nyilvánosságról (és annak akadályozásáról), a könyvekben és folyóiratokban megfogalmazott tudományos eredmények és szabad gondolatok terjedésének lehetőségeiről olvashatunk az ötödik fejezetben. Hosszabb tanulmány szól a könyvtárát 1774-ben a köz előtt megnyitó Klimó Györgyről és kortársairól, akik részben itáliai ösztönzésekre és kapcsolatokra támaszkodva hoztak létre jelentős könyvtárakat; az első magyarországi kölcsönkönyvtárról (Olvasókabinét Pozsonyban, 1782-ben); a II. Jó-

zsef-kori újságcenzúráról. Rövidebb közlemény tárgyalja Koppi Károly esetét a cenzúrával, Decsy Sámuel sajtóvétségét és Bessenyei György cenzúráról írott jegyzéseit.

Kókay Görgy a kereszténységnek (egyházaknak) és a felvilágosodásnak a magyar szakirodalomban (is) meglévő szembeállítás helyett azok párhuzamos vonásait emelte ki. Bizonyára vitát vált ki egyeztető kísérleteivel, az általa használt terminológiával (katolikus felvilágosodás, protestáns felvilágosodás). Kötete legfőbb erényének azt tartom, hogy új adataiból, új összefüggések felismeréséből továbbgondolásra ösztönző képet alakít ki. A 21. század elején izgalmasak, tanulságosak a hazafiságot, nyelvkérdést, nyilvánosságot és a sajtó szerepét vallató tanulmányok. Nem véletlenül végződik a kötet Bessenyei szavaival: „Hadd legyen írásban inkább igazság, mint nyomtatásban hazugság.”

A tanulmányok folyamatos olvasásakor feltűnőek az azokban előforduló ismétlődő gondolatok és megfogalmazások. Célszerű lett volna az együttes megjelenítéshez szükséges összehangolást elvégezni még akkor is, ha a kötet várható olvasói egy-egy tanulmány vagy témakör iránt érdeklődnek majd. Az Universitas Kiadó a „Historia Litteraria” sorozatban, a tőle megszokott igényességgel, cérnafűzéssel, keménytáblás kötésben jelentette meg a kötetet.

SZELESTEI N. LÁSZLÓ

Kézírtos magyar nyelvtanok. Kolozsvári Grammatika. Fejérvári Sámuel: Institutiones. Közéleteszi, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányokat írta: LŐRINCZI Réka. Bp. 1998. Magyar Nyelvtudományi Társaság, 272 l. /A magyar nyelvtörténet forrásai 3./

1998-ban látott napvilágot a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadásában „A magyar nyelvtörténet forrásai” sorozat harmadik kötete *Kézírtos magyar nyelvtanok* címmel.

A sorozat – a *Régi magyar kódexekhez vagy a Régi magyar levéltár* című kiadványhoz ha-